

Види соціологічних досліджень

У найзагальнішому вигляді соціологічне дослідження можна визначити як систему логічно послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур, пов'язаних однією метою: отримати достовірну інформацію про соціальні процеси та явища, що вивчаються, для її подальшого використання на практиці. Будь-яке соціологічне дослідження не залежно від типу чи виду складається з чотирьох етапів:

- підготовка дослідження;

- збирання первинної соціологічної інформації (отримані в різній формі дані, що потребують подальшого опрацювання та аналізу);

- підготовка зібраної інформації та безпосереднє її опрацювання;

- аналіз отриманої інформації, підбиття підсумків дослідження та розробка відповідних висновків і рекомендацій.

Потреба у визначенні виду соціологічного дослідження продиктована тим, що це полегшить подальший труд дослідника. Адже, дозволить використати вже накопичений

досвід при організації та проведенні конкретного соціологічного дослідження.

Класифікація соціологічних досліджень може залежати від багатьох чинників, наприклад: від ступеня складності, характеру та рівня знань, актуальності, мети, потреб замовників, наукової спроможності тощо.

В залежності **від цілей і завдань** та **від рівня поінформованості соціолога про досліджувану проблему** соціологічні дослідження поділяються на:

û розвідувальні (або пілотажні, пошукові, зондажні);

û описові (інформаційні);

û аналітичні;

û порівняльні.

Розвідувальне дослідження охоплює, як правило, невеликі обстежувані сукупності і ґрунтується на спрощеному і стислому за обсягом інструментарії. Цей вид соціологічного дослідження використовується, зазвичай, для попереднього вивчення об'єкта, явища або процесу. Потреба в розвідувальному дослідженні виникає тоді, коли проблема мало

досліджена або зовсім не вивчена. Наприклад, для одержання додаткової інформації про об'єкт, уточнення і коригування гіпотез і завдань, а також для виявлення труднощів, що можуть виникнути в подальшій науково-дослідній роботі. Виконуючи, таким чином, допоміжні завдання, розвідувальне дослідження слугує постачальником оперативних даних. У цьому сенсі можна говорити і про такий його різновид як експрес-опитування, яке дозволяє отримати окремі дані, що особливо цікавлять дослідника (чи керівника-менеджера) у певний момент.

Описове дослідження застосовується тоді, коли об'єктом виступає порівняно велика група людей, що мають різні характеристики. В такій ситуації виділення в структурі досліджуваного об'єкта відносно однорідних груп дає можливість здійснити покрокову оцінку, порівняння і зіставлення потрібних дослідникові характеристик, а поряд із цим, виявити наявність чи відсутність зв'язків між ними. Описові дослідження використовують при вивченні думки користувачів про якість бібліотечно-інформаційного обслуговування або умов роботи в бібліотеці, оцінок нових видів послуг, які надає бібліотека тощо.

Аналітичне дослідження — найбільш поглиблений вид аналізу, метою якого є не тільки опис структурних елементів явища, що вивчається і розглядається, а й з'ясування причин, що лежать в його основі і зумовлюють характер розповсюдження, якість та інші притаманні йому риси.

Аналітичне дослідження має особливу практичну цінність.

Підготовка аналітичного дослідження потребує значного часу, сумлінно розробленої програми та інструментарію. Під час дослідження можуть бути використані різні форми опитування, аналізу документів, спостережень.

Різновидами аналітичного дослідження є соціологічний експеримент, маркетингові дослідження (цьому виду досліджень було присвячено окреме заняття) та ін.

Порівняльні дослідження використовують в тих випадках, коли необхідно порівняти характеристики досліджуваного об'єкта чи проблеми в часі, або різні об'єкти в одній і тій самій якості в один і той же час. Найчастіше, дослідження змін в часі проводять в режимі моніторингу з встановленою періодичністю опитувань.

В залежності від рівня наукового знання та орієнтації (функції) дослідження соціологічні дослідження поділяються на:

• теоретичні;

• емпіричні;

• наукові (або фундаментальні);

• прикладні;

• змішані;

• методологічні;

• неметодологічні (знання про предмет).

Для **теоретичних соціологічних досліджень** вирішальне значення має глибоке узагальнення накопиченого фактичного матеріалу в області соціального життя.

В **центрі емпіричних досліджень** знаходяться накопичення та збір фактичного матеріалу в зазначеній області (на основі безпосереднього спостереження, опитування, аналізу документів, даних статистики та інших способів отримання інформації) і його первинна обробка, включаючи і початковий рівень узагальнення.

Однак, було б помилкою розривати, а тим більше протиставити емпіричне соціологічне дослідження теоретичному. Це дві сторони цілісного дослідження соціальних явищ, що постійно взаємодіють, доповнюють один одного та взаємозбагачуються

Прикладні дослідження завжди направлені на вирішення конкретної проблеми на рівні бібліотеки або бібліотечної системи міста чи району в суворо обмежених часових рамках. Цілями таких досліджень можуть бути: удосконалення роботи з персоналом, формування соціально-психологічного клімату в колективі, покращення бібліотечно-інформаційного обслуговування окремих читацьких груп, формування іміджу бібліотеки тощо. Прикладні дослідження закінчуються розробкою управлінських рішень або планом заходів, направлених на реалізацію нововведень. В таких дослідженнях ширше використовується бібліотечна статистика.

В **змішаних (комплексних) соціологічних дослідженнях** вирішуються як наукові, так і практичні завдання.

Результатом **методологічного дослідження** є методологічні знання, тобто знання не про предмет соціології, а про способи дослідження цього предмета (тобто про методи і процедури). Методологічні дослідження належать до будь-якого рівня соціологічного знання і проводяться в рамках як фундаментальної, так і прикладної соціології.

В деяких фахових виданнях **зустрічається ще один вид соціологічних досліджень – теоретико-прикладні**

. Вони направлені на вирішення соціально-важливої задачі. Наприклад: вивчення ролі бібліотечної справи в соціокультурних змінах на конкретній території або ролі бібліотек в інформаційному обслуговуванні малого підприємства тощо. В такому дослідженні ставляться завдання розширення та поглиблення наукового знання про соціальні процеси або вирішення актуальних соціальних проблем. В теоретико-прикладному дослідженні не жорсткі вимоги до його строків, які розраховуються з рівня складності досліджуваної проблеми або явища.

Залежно від затрат часу дослідження поділяють на довгострокові, середньострокові, короткострокові та експрес-дослідження. В основу такого поділу покладено різні витрати часу, що є однією з найістотніших ознак характеру та видів досліджень. Експрес-дослідження потребують мінімальних витрат часу: від 1-2 тижнів до 1-2 місяців. Короткострокові дослідження тривають, як правило, від 2 до 6 місяців. Середньострокові

— від 6 місяців до 3 років. Довгострокові — від 3 років і більше.

В залежності від того, розглядається досліджуваний об'єкт **у статиці чи в динаміці** та **чи проводиться один раз або декілька, соціологічні дослідження** поділяються на:

- крапкове (чи разове);
- повторне.

Крапкове (чи разове) дослідження подає інформацію про стан і кількісні характеристики будь-якого соціального явища чи процесу в момент його вивчення. Ця інформація у визначеному змісті може бути названа статичною, оскільки відбиває нібито моментальний “зріз” об'єкта, але не дає відповіді на питання про тенденції його зміни у часовому просторі.

Повторне соціологічне дослідження використовується для виявлення динаміки, змін в їх розвитку. Кількість таких досліджень і часові інтервали між ними визначаються їх цілями та змістом.

Різновидністю повторного соціологічного дослідження є **панельне дослідження**, коли один і той же соціальний об'єкт вивчається по ідентичній програмі та методиці через визначений інтервал часу, завдяки чому з'являється можливість встановити тенденції його розвитку. Найбільш показовий приклад панельного дослідження — періодичні переписи населення.

Практично будь-яке соціальне явище може бути розглянуте на рівні розвідувального, описового чи аналітичного дослідження, що має крапковий чи повторний (панельний) характер, а також використовує різні методи збирання первинної інформації.

Однак, якість соціологічної інформації в значній мірі підвищиться, якщо провести **пробне дослідження**

. Воно є способом перевірки обґрунтованості висунутих гіпотез і задач, а також показником методичного рівня та опрацьованості інструментарію збирання первинної інформації. Пробне дослідження допомагає оцінити правильність побудови відповідної моделі вибірки, уточнити деякі характеристики об'єкта і предмета дослідження, обґрунтувати витрати і терміни всіх дослідницьких процедур.

За способом забезпечення репрезентативності (за системою вибору одиниць) дослідження поділяються на:

- монографічні;
- суцільні;
- вибіркові.

Монографічні дослідження спрямовані на вивчення певного соціального явища або процесу на одному об'єкті, який виступає представником цілого класу подібних об'єктів.

У **суцільних дослідженнях** вивчаються усі без винятку одиниці об'єкта.

Вибіркові дослідження обстежують не всі одиниці, що є об'єктом, а лише відібрану на основі певних методик їх частину.

В спеціальній соціологічній літературі описані різні підходи до типології соціологічного дослідження. Особливої уваги заслуговує підхід російського соціолога **В.Ядова**, який виділяє наступні види соціологічних досліджень: орієнтовані на різні аспекти **соціального планування та управління соціальними процесами**

;

теоретико-прикладні

, практичне значення яких виявляється через систему додаткових (інженерних) розробок;

теоретико-методологічні

;

оперативні

на підприємствах та в установах, за допомогою яких аналізують місцеві проблеми з метою знаходження оптимальних засобів їх вирішення.

Деякі дослідники розрізняють соціологічні дослідження **по сферам суспільного життя**, наприклад на

соціально-економічні, соціально-політичні, соціально-педагогічні, соціально-психологічні

тощо. Певний інтерес представляє підхід українського соціолога

Г. Щокіна

, який емпіричні та прикладні соціологічні дослідження класифікує як:

пілотажні

, направлені на перевірку ефективності інструментарію;

польові

, орієнтовані на вивчення об'єкта в нормальних природних умовах, в повсякденній обстановці;

з зворотнім зв'язком

, ціль яких — залучити колектив до участі у вирішенні поставлених перед ними практичних проблем;

панельні

, передбачують повторне вивчення одного об'єкта через визначений інтервал часу;

лангітюдні

як різновидність повторних, коли ведеться тривале періодичне спостереження за одними особами або соціальними об'єктами;

порівняльні

, коли в якості основного прийому використовують зіставлення інформації про різні соціальні підсистеми, періоди історичного розвитку, дослідження різних авторів;

міждисциплінарні

, які передбачують співробітництво представників різних наукових дисциплін у вирішенні комплексної проблеми.

Російські соціологи **М. Горшков** та **Ф. Шерегі** намагались розробити основний критерій для класифікації соціологічних досліджень, взявши за основу їх логічну структуру та орієнтацію на практику. Вони виділяють такі соціологічні дослідження:

розвідувальні, оперативні, описові, аналітичні, експериментальні

. Всі опитування ці соціологи зводять до

анкетування

та

інтерв'ювання

. В залежності від джерела первинної інформації вони поділяють опитування на

масові

та

спеціалізовані

, окремо виділяючи

соціологічні спостереження

,

аналіз документів

,

крапкові

та

панельні дослідження

.

Відмічені класифікації, незаперечно, мають певну цінність для практики проведення соціологічних досліджень. Однак достатньо виражені також їх недоліки. Так, нерідко вони здійснюються шляхом поєднання різних основ та класифікаційних ознак. Але головний їх недолік полягає в тому, що вони спираються не на всі складові визначеної системи пізнавального процесу, а тому часто відображають лише окремі суттєві моменти досліджень, не охоплюючи всі види соціологічних досліджень.

Сам дослідник, у кожному випадку нічим не зв'язаний у виборі того чи іншого виду соціологічного дослідження. Спрямованість такого вибору кожний раз впливає, як мінімум, **із двох важливих обставин: мети, практичної і наукової доцільності дослідження** , а також **із сутності й особливості того явища, що має бути вивчене** . Перед остаточним вибором типу чи виду соціологічного дослідження бажано об'єктивно оцінити свої можливості, особливо глибину знань щодо його методики, техніки й організації, а також відповідних практичних навичок.

Література:

1. Васильев И. Г. Социологические исследования в библиотеках : практ. пособ. / Васильев И. Г., Илле М. Е., Равинский Д. К. – СПб : Профессия, 2002. – 176 с. – (Библиотечный практикум).
2. Кушерець Т. В. Соціологія : навч. посіб. для студ. заоч. форми навчання / Т. В. Кушерець ; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин, 2008. – 220 с.
3. Лукашевич Н. П. Социология : учеб. пособ. / Н. П. Лукашевич, Н. В. Туленков ; Межрегион. акад. упр. персоналом. – К., 1998. – 276 с.
4. Лукашевич М. П. Соціологія : загальн. курс : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / М. П. Лукашевич, М. В. Туленков. – 2-ге вид. – К. : Каравела, 2006. – 408 с. – (Вища освіта в Україні).
5. Соціологічні дослідження в бібліотеках (методика організації та проведення) / ДОУНБ; укл. І. Є. Луньова. – Дніпропетровськ, 2006. – 97 с.
6. Сурмин Ю. П. Методология и методы социологических исследований : [учеб. пособ.] / Ю. П. Сурмин, Н. В. Туленков ; Межрегион. акад. упр. персоналом. – К., 2000. – 304 с. : ил.

Підготувала: Л.Босик,

заступник директора Володимирецької ЦСПШБ

по роботі з дітьми

За матеріалами Інтернет-видань та власними спостереженнями.